

"היה לי חבר, היה לי אח..."
הילדים והנוער בגטו טרזיינשטט
שיעור ליום הזיכרון לשואה ולגבורה

מיועד לתלמידי חטיבת הביניים
משך הפעילות: שעה וחצי

רציונל

בתקופת השואה התערערו המסגרות החברתיות של היהודים, וחיי היום-יום נשתבשו בשל ההכרח לברוח ממקום למקום ולהסתתר מפני המוות. המסגרת שנפגעה יותר מכול היא מסגרת המשפחה: לעתים קרובות נבצר מההורים לגונן על ילדיהם ולהנחיל להם את הערכים שהאמינו בהם. הדבר גרם לזעזוע חברתי, שכן להורים תפקיד מכריע בעיצוב זהותם וגורלם של ילדיהם.

בשיעור זה נלמד על מסגרת חלופית לתא המשפחה – מעונות ובתי ילדים - שהוקמה בגטו טרזיינשטט ושמטרתה הייתה להציב חיץ בין המציאות הקשה בגטו לבין הילדים ולבנות להם ילדות תקינה ככל האפשר - מערכת חינוך, משחקים, חברים ועוד. מסגרת זו תפסה מקום נכבד בעיצוב דרכם של הילדים בתקופה זו ונסכה בהם כוח ותקווה בימים הקשים.

הקדמה

מראשית דצמבר 1941 גורשו אלפי יהודים לגטו טרזיינשטט, שהוקם בשטחה של עיר מבצר ששימשה למגורי צבא צ'כיה. העיר שכנה בצפון מערב צ'כיה. הגטו היה נתון לפיקודם של אנשי אס-אס, והשמירה עליו הופקדה בידי ז'נדרמים (שוטרים) צ'כיים, ובאמצעותם הצליחו יושביו היהודים לקיים קשרים עם העולם. בגטו טרזיינשטט נכלאו בעיקר יהודים מצ'כיה, וכן מגרמניה, מאוסטריה, מהולנד, מדנמרק ומהונגריה. הגטו נועד לשמש מחנה מעבר לפני גירוש היהודים בהדרגה למחנות השמדה. בהמשך, ב-1944, הוא שימש אתר הסוואה לרצח יהודי אירופה בכך שהוצג כ"יישוב יהודי לדוגמה" בעל "מנהל יהודי עצמי". מנהיגי צ'כיה תמכו בתכנית מתוך תקווה למנוע בדרך זו את גירוש היהודים למזרח ולהחזיק את יהודי צ'כיה במולדתם עד סוף המלחמה.

בחודשים הראשונים היו תנאי החיים בגטו דומים בעיקרם לתנאי החיים בגטאות הנאציים האחרים. בינואר 1942 הוצאו ממנו המגורשים הראשונים לריגה, בירת לטביה, ומאז, לא סרה אימת הגירושים מתושבי הגטו במשך כל ימי קיומו.

בספטמבר 1942 גדלה אוכלוסיית הגטו לשיא של 53,004 נפש בשטח של 115,004 מ"ר. את החיים בגטו ניהלה "מועצת זקנים" (Aeltestenrat) וישבו בה מנהיגי היהודים. ראשי המועצה היו יעקב אדלשטיין ואחריו הסוציולוג פאול אפשטיין והרב בנימין מורמלשטיין מווינה. על המועצה הוטלה החובה האכזרית להרכיב את רשימות המועמדים לגירוש, וכן הופקדו בידיה ארגון העבודה בגטו, חלוקת המזון, שיכון המגורשים החדשים, ענייני תברואה ובריאות, הטיפול בקשישים ובנוער, ענייני תרבות, שמירת הסדר בגטו ועוד.

הצפיפות בגטו הייתה קשה והתזונה לקויה, ואלפי היהודים הצטופפו באולמות הגדולים. בגטו פשטו מחלות שונות ומגפות. כתוצאה מכך, ב-1942 מתו 50.4% מיושבי הגטו. בשל הצפיפות הרבה הוחלט להפריד את מגורי הילדים ממגורי המבוגרים. הצפיפות הולידה תופעות שליליות כגון רעב הולך ומתגבר, מצוקה נפשית ואף גנבות. נוסף על הקשיים האלה, בכל יום נכנסו לטרייזנשטט עוד ועוד טרנספורטים (משלוחים), אך בד בבד גם יצאו ממנו טרנספורטים מזרחה למקומות לא ידועים. אימת הגירושים ריחפה כל העת מעל ראשיהם של תושבי הגטו, והאשליה שבין חומות המבצר תתקיים עיר יהודית אוטונומית נגזזה עד מהרה.

פתיחה: דיון כיתתי

- חשבו על העולם המוכר לכם: מהם לדעתכם הדברים הנחוצים לילדים כדי שיחיו בסביבה תקינה ונורמלית?

המורה יקריא את העדויות שלהלן וידון בהן עם התלמידים בקצרה:

"משם יצאתי אחר כך ברכבת לטרזין והיא לא הגיעה ממש לגטו. היא הגיעה כארבעה קילומטר לפני הגטו. כל אחד היה צריך לקחת את המזוודה שלו וללכת עם שלג עד הברכיים. היו ילדים קטנים, היו ילדים בוכים, היו ילדים בגיל שלי שפתאום הפסיקו להיות ילדים. זה קרה בן רגע, הילדות נגמרה. מי יכול לעזור לך?..."
אווה ארבן, ארכיון העדויות ביד ושם.

"ההורים, אם הגיעו יחד עם הילדים לטרזין, או רק אמהות עם ילדים אוכסנו באולמות גדולים בקסרקטינים, נשים וגברים לחוד. שם ישנו בדרגשים של שתיים או שלוש קומות או בבלוקים, כלומר בתים שפוננו מן האוכלוסייה האזרחית הצ'כית. שם ישנו בתחילה על הרצפה, על מזרן אחד או שניים [...] רוב האמהות נאלצו לצאת לעבודה, ומשום כך הוקמו המעונות, שבמצב הנוכחי היו הסביבה הטובה ביותר שאפשר היה ליצור למען הילדים."
מזיכרונותיה של מטפלת ממעון הילדים L318, מתוך: מעונות הילדים בגטו טרזינשטט, בית טרזין בשיתוף מנהל חברה ונוער, משרד החינוך התרבות והספורט, 1997, עמ' 8.

- עם אלו קשיים נאלצו לדעתכם הילדים להתמודד עם הגיעם לטרזינשטט, ומה קרה לעולם הילדות שלהם?

כבר בימיו הראשונים של הגטו עמדו בראש מעייניו של יעקב אדלשטיין, ראש היודנרט, הילדים ובני הנוער. כדי להטיב את תנאי המגורים של הילדים, יזמה ההנהגה היהודית מעבר של חלק מהילדים אל מעונות מיוחדים (שכונו "היים") בבנייני ציבור. המטרה הייתה, נוסף על שיפור התנאים הפיזיים, להקים למען הילדים מסגרות חינוך שבהן יוכלו לקבל חינוך רגיל שילדים בגילם זקוקים לו ולהרחיקם מההשפעות השליליות של הגטו. כך זכו הילדים במעון לחינוך ולמנות מזון גדולות יותר משל המבוגרים, ובמשך כל שעות היממה הם היו נתונים להשגחת מדריכים. לכן העדיפו הורים רבים שילדיהם יחיו במעונות בלעדיהם. הנסיבות הללו הולידו מציאות חיים ייחודית.

חלק א: הורים וילדיהם בטרזיינשטט

להורים תפקיד מכריע בעיצוב זהותם וגורלם של ילדיהם - גיבוש הדימוי העצמי של הילדים, מימוש שאיפותיהם האישיות והקניית הערכים שידריכו את חייהם. יחסים אלו נשענים על קרבה ועל תלות הדדית. הילדים נזקקים להורה הבוגר שיספק את צורכיהם הבסיסיים - מזון, מחסה ואהבה שאינה תלויה בדבר. צמיחתם של הילדים ויציבות עולמם הפנימי תלויות במידה רבה ביכולתם של ההורים למלא את תפקידם זה.

האם יכלו ההורים להמשיך ולמלא את תפקידם בתנאי החיים בגטו טרזין?

התלמידים יתחלקו לארבע קבוצות. כל קבוצה תעבוד על נושא אחד של קשיי היום-יום בחיי הילדים בעקבות הפרדת מגוריהם משל הוריהם, בעזרת השאלות לדין שלהלן.

נושא 1: געגועים לאימא

"14 בנובמבר 1944, שעה 21:30

היום עצוב לי מאוד. בא לי לברוח אחרי העבודה. לא חסר לי כלום, רק יד חמה ורכה שהייתה מנחמת ומשמחת. אני נמצאת כאן בין אנשים זרים וחשבתני שאני מסוגלת כבר לחיות לבד.

אני מתגעגעת לאימא. לפעמים אני אובדת עצות. אין לי למי ללכת [...] צר לי שאימא שלי איננה [...] היא חסרה לי באימהותה [...]"

ת' הרמן, "גם כאן מותר לחלום ולאהוב", ילקוט מורשת, מורשת וספרית הפועלים, 1989, עמ' 206.

נושא 2: החיים בלי ההורים

"וכך הותר לנו לבקר אצל הורינו אחרי העבודה, מה שעשינו לעיתים קרובות ככל האפשר, בתקווה שנמצא פרוסת לחם אצל קרובינו, מבלי לתת דעתנו על כך שהם עצמם רעבו [...]"

אבי היה גאה להציג אותי לפני יושבי הבית. ראיתי את פניו הקורנות וזה מעורר אצלי גם היום הרגשה טובה, אך עצובה."

עדותה של קרלה רווה, נ' קרן, רסיסי ילדות, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1993, עמ' 60.

"אחרי בואי לטרזין שוכנתי בקסרקטין (אולם). מהימים הראשונים היה החלום הגדול ביותר שלי להגיע להיים (מעון) [...] משכו אותי פנים צעירים וחייכנים, בהן הייתי מוכנה להחליף את הפנים הנרגזים של אנשים שמתקוטטים כל הזמן [...]"

היים 015, ה' ו' בת 16, אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 12

נושא 3: תפקיד החברים

"עוד חוויה לא נשכחת הייתה לי ב'היים' (מעון): לפני שבוע אימא הרגישה רע מאוד והייתה זקוקה לעוגות. סיפרתי לבנות שאני אומללה, כי אין לי מה לתת לאימא. הבנות לא אמרו כלום, ובערב מצאתי על מיטתי צרור עוגות. לא יכולתי אפילו להגיד תודה, כל כך הייתי נרגשת. ואז הבנות אמרו לי שאוכל לפנות אליהן תמיד כשאצטרך משהו בשביל אימא."

ה' ר' בת 16, היים 29, אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 25.

"באותו הערב, האחד עשר באוגוסט, חזרתי הביתה להיים (מעון). היו שם כמעט כל הבנות והשולחן היה מלא מתנות [...] הבנות התחילו להידחף אלי ולברך אותי וזה היה כל כך יפה ונוגע ללב שהדמעות עמדו בעיני ולא יכולתי לדבר [...] הרגשתי הרגשה נפלאה על שאוהבים אותי. היה לי חם וטוב על הלב כמו שכבר מזמן לא היה לי ונרדמתי באותו הערב, אחרי זמן רב, נינוחה ומאושרת."

ה' ר' בת 16, היים 29, אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 24.

נושא 4: הבושה וחוסר הפרטיות

"זוכר אני את אמי שהייתה עובדת ניקיון ב-L-417 ובלילות ישנה בקֶסְקֶטִין (אולם), וכשהייתי בא לבקרה בזמנה החופשי לא הרגשתי את עצמי בנוח. היה זה אולם עצום, שבו גרו 100-120 נשים. כאשר באתי, לא יכולתי לדפוק על הדלת אם מותר להיכנס. לא פעם נכנסתי והנה אישה מתפשטת או שוכבת על מיטתה, וזה לא היה נעים עבורי. התביישתי. לכן הייתי מבקש לקרוא לה החוצה ושם היינו יחד."

עדוהו של אלי בכנר, נ' קרן, רסיסי ילדות, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1993, עמ' 59.

"בקֶסְקֶטִין (אולם) לא הייתה לאדם שום פרטיות, לא כל שכן האפשרות לעשות משהו, ללמוד או לקרוא..."

היים 015, ה' ו' בת 16, אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 12.

שאלות לדין בקבוצות

- האם המגורים הנפרדים של הילדים, ללא הוריהם, שינו לדעתכם את מהות היחסים בין הורים לילדים (ריחוק, קרבה, ערעור סמכות ועוד)?
- אילו קשיים עולים מתוך המקורות שלפניכם? כיצד הילדים וההורים מתמודדים עם קשיים אלו? אילו דילמות אי אפשר לפתור?
- במה הילדים יוצאים נשכרים במגורים נפרדים? כיצד הדבר השפיע עליהם לטובה?

לאחר שיסיימו הקבוצות לדון בשאלות האלה, תציג כל קבוצה בקצרה את העדויות ואת התובנות שהעלתה בנושא ילדים והוריהם בגטו טרזין, בעזרת השאלות לדין.

שאלת סיכום לכיתה

- על פי מה שלמדתם על גטו טרזין והעדויות שקראתם, מה מיוחד במציאות החיים שבבנתה במעונות? על רקע מה נוצרה, וכיצד השתלבה דרך חיים זו במציאות של חיים בגטו מעבר?

למורה

אחד השברים הקשים שהתרחשו בשואה, פעמים רבות, היה אבדן היכולת של ההורים להגן על ילדיהם וליצור למענם סביבת חיים נאותה - חוויית ההורות נשללה מהם. במציאות זו נדרש הילד ליצור לעצמו עולם מאוזן בין המציאות שנכפתה עליו, בין יכולתם המוגבלת של הוריו לסייע לו ובין כוחו שלו להתמודד עם האתגרים כגון, רעב, התפרקות התא המשפחתי ועוד. ההורים היו על פי רוב חסרי אונים ולא יכלו לפתור את המצוקות של ילדיהם, ובכך התערער האיזון הנדרש ביחסים בין הורים לילדים. מהילדים נדרש במצב כזה לחפש אחר דמויות חלופיות שיוכלו להישען עליהן בשעות משבר.

ההורים והילדים בגטו טרזינישטט נאלצו להתמודד עם הפרידה מהילדים משום היתרון שבמגורים במעונות הילדים. הפרידה מההורים אילצה את הילדים לקבל עליהם אחריות ועצמאות בטרם עת. לרוב הילדים בגטו היווה המעון תחליף משמעותי למשפחה הביולוגית במשך כל תקופת קיומו. במעונות מילאו המדריכים והמדריכות מקום חשוב מאוד בחייהם של הילדים, ואילו ההורים נדחקו הצדה. נוסף על כך נשללו מההורים זכויות בסיסיות כמו חינוך ילדיהם לערכים והקניית תפיסת עולם. פעמים רבות חזו ההורים בחוסר אונים בהתבגרות הכפויה של ילדיהם עקב תנאי החיים הקשים – מגפות, מחלות והשפלה. בתוך כך, בכל שבוע יצאה מהגטו רכבת "השילוחים" ואיימה על המעטים שנותרו בו, ולעתים הופרדו בני משפחה אחת ונשלחו בנפרד למוות במחנות.

- אילו תפקיד ממלאים בימינו מדריכים בתנועות נוער, במתנ"סים, בחוגים וכדומה? איזה קשר מתקיים בינם לבין חניכיהם?

חלק ב: מדריכים וילדים בטרזינישטט

מציאות החיים במעונות יצרה יחסים מורכבים בין הילדים. מצד אחד שגרת היום-יום במעונות, הפרידה מההורים, הרעב המתמיד, השתייה במחיצתם של ילדים זרים והכורח שבקבלת מנהגים ואורחות חיים חדשים ולא מוכרים, נוסף על החיים בצל הפחד המתמיד מהשילוחים למקום לא ידוע שהילדים היו חשופים להם במשך כל שהותם במחנה - כל אלה יצרו לעתים מתיחות וכעסים בין הילדים. מצד אחר, תנאים אלו יצרו גם קשרים שחרגו במידה רבה מקשרים רגילים בין ילדים. הווי תנועות הנוער היה בסיס לחיים משותפים במעונות: הילדים הופעלו בהדרכת מדריכים צעירים שהיו לעתים בוגרים אך בשנים ספורות מחניכיהם. על סדר היום ועל פעילות הילדים היו מופקדים המדריכים. יתרה מכך, מכיוון שבדרך כלל פורקה מסגרת המשפחה, רגשות אינטימיים כמו אהבה, כעס, תלות ועוד אשר הופנו בעבר אל ההורים הופנו כעת אל המדריכים והמדריכות.

עד כמה הצליחה מסגרת זו לשמש תחליף למסגרת המשפחה, ואילו תפקידים קיבלו עליהם המדריכים? נבחן זאת מבעד לעיניהם הן של המדריכים הן של הילדים.

התלמידים ימשיכו לעבוד באותן הקבוצות – כל קבוצה תקבל נושא על טיב היחסים בין הילדים למדריכים, בעזרת השאלות לדיון שלהלן.

נושא 1: החשיבות שבתפקיד

"חברינו, שהכירו בסכנות הצפויות לילדים ולבני הנעורים, עשו הכל כדי להעבירם בלי נזקים גופניים, רוחניים ומוסריים את תקופת השבי בגטו, ולאפשר להם התפתחות חיובית. חברינו סידרו בקִסְרְקִטְיִנים (אולמות ענק) את חדרי הנוער הראשונים והתחילו לדאוג לילדים מכל הבחינות, בהבינם, שלא יוכלו לעזור לילדים, אלא אם כן ירחיקו אותם ככל האפשר מחיי המבוגרים."

נ' קרן, **רסיסי ילדות**, בית לוחמי הגטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1993, עמ' 46.

"[...] הייתה זאת עבודה נהדרת, נתנה סיפוק רב, סיפוק שרק עבודה עם ילדים יכולה להעניק וכמעט השכיחה את כל הדאגות. הרגשנו שהאי הקטן הזה של הילדות הוא בטיפולנו, שעלינו מוטל לשמור להן על ילדותן עד כמה שאפשר ולחנך אותן להיות אנשים הגונים לאחר שהגהנום הזה יסתיים."

זיכרונותיה של מטפלת ממעון הילדים L318, מתוך: **מעונות הילדים בגטו טרזינישטט**, בית טרזין בשיתוף מנהל חברה ונוער, משרד החינוך התרבות והספורט, 1997, עמ' 8.

נושא 2: ההיים כמשפחה חלופית

"היום יום האם. הבנות עשו בהתלהבות מתנות לאימהות שלהן. הרגשתי נורא מוזר. ההורים שלי בפלשתינה. חשבתי שאני צריכה לתת מתנה בחג הזה למי שאני חשה כלפיה כמעט כמו לאמא שלי, וזו בדיוק הרגשתי כלפי גברת מילשטיין וטלה. שנה וחצי הן דאגו לי כמו אימהות, למה לא אשיב להן כגמולן? אני רוצה להיות כמוהן. הכנתי להן מתנות קטנות. הייתה לי תחושה מוזרה כשראיתי את גברת מילשטיין יושבת ליד השולחן! לאט לאט התקררתי אליה ולבסוף נתתי לה את המתנה, הוספתי נשיקה מתוקה וברחתי. ראיתי שהיא מופתעת ושמחה. אני שמחתי פי מאה יותר ממנה. הלכתי לטלה, רועדת בכל גופי. בירכתי אותה והתחלתי לבכות. פתאום היה לי כל כך נעים. לעולם לא אוכל לשכוח את יום האם של טרזין."

ר"ש, בת 13, היים 28, אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 20.

"אני לא הייתי עוזבת את ההיים (מעון) בעד שום הון שבעולם [...] ההיים משפיע עלי והשפיע חזק מאד. היים זה לפי טעמי. לא יודעת מה אעשה כשאהיה שוב בבית (אחרי המלחמה) ואגור עם אימא בלבד בדירה [...]"

היים 28, ל" ל" בת 13, אמא יקרה, אילו הייתי מספרת לך – חיבורים מגטו טרזין, ענת, ישראל תשמ"ו, עמ' 26.

נושא 3: החינוך למוסריות

"בחדר הילדים אבדה מרגרינה. המדריכים הציעו לגרוע מהמנות, לתת לילדים רק לחם ולא לתת להם שום דבר מן האוכל האחר. לא הסכמתי. מחר אדבר קשות על אודות עניין זה."

17 במרס 1942

בערב שיחה עם המדריכות. הרציתי כמעט שעה שלמה. המדריכות היו עייפות ולא הקדישו אותה תשומת הלב, שהייתי דורש אותה. רציתי לעורר ויכוח על חינוך יהודי, אבל לא הצלחתי. מקווה אני, שאצליח בפעם הבאה. מה לענות לילד אשר גונב פחם? הילד רואה, שכל אחד גונב ואובדת לו כל הרגשת מוסר."

רות בונדי (עורכת), חיים כאילו – יומן אגון רדליך מגטו טרזינשטאט (1942-1944), הקיבוץ המאוחד, ישראל תשמ"ד, עמ' 67.

"בטרזינשטט היה מספר לא קטן של זקנים חולניים. המדריכים חינו אותנו לעזור להם בכל אשר ניתן. הדבר התבטא בחובות שמילאנו בבתי אבות. סדרו אותנו להביא להם אוכל, לנקות את הבתים, לסייע בידם [...] "

י' רוזניצ'קו (עורך), **טרזינשטאט**, מפלגת פועלי ישראל, תל אביב 1947, עמ' 145.

נושא 4: פעילויות בגטו

אבי פישר שימש כמורה ומדריך בבית הבנים הצ'כים בטרזין:
'הלימודים התקיימו בשעות הבוקר, בלי ספרים [...] בלי לוח. הילדים, על פי רוב, רצו ללמוד ואהבו ללמוד. דווקא אולי משום שהרגישו שהדבר נשלל מהם [...] הם היו מאוד עצמאיים בהשוואה עם ילדים בתנאים נורמלים. גם בעבודת כפיים, גם בנטילת אחריות על עצמם. הם גם היו אמיצים, אומץ ליבם בהחלט הפתיע [...] הם היו מוכנים לכל פעולה חברתית, תרבותית, הופעה פומבית [...] "

נ' קרן, **רסיסי ילדות**, בית לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1933, עמ' 55.

" [...] העניין בשיעורים היה רב ולמדנו ברצון, כי המורים לימדו בצורה פשוטה, החיו את החומר הלימודי. היינו חרוצים. איני זוכר שמישהו השתמט ולא הופיע לשיעור ללא סיבות מוצדקות. העונש שהיה נהוג היה הרחקה מהשיעורים ליום שלם. אנו לא רצינו בכך, כי המורים היו מצוינים באמת. "

נ' קרן, **רסיסי ילדות**, בית לוחמי הגיטאות והקיבוץ המאוחד, ישראל 1933, עמ' 58.

"מלבד החגיגות בכל מעון ומעון, הציגו הילדים בשביל מעון הנוער בכללותו מחזות מיצירות עצמם. הם היו מציגים בהתלהבות ועשו זמן רב חזרות בשקידה ובסבלנות. להצגה על הבמה ייחסנו ערך מיוחד, כי זו הייתה הדרך הטובה ביותר לנתק לזמן מה את הילדים מהמציאות היומיומית. "

י' רוזניצ'קו (עורך), **טרזינשטאט**, מפלגת פועלי ישראל, תל אביב 1947, עמ' 165.

שאלות לדין בקבוצות

עם התפרקותו של התא המשפחתי, מילאו המדריכים הצעירים תפקיד חשוב עבור הילדים.

- במה היה שונה תפקידם של המדריכים בגטו, בבתי הילדים, מתפקידם של מדריכי תנועות נוער כיום?

- מה תבעה המציאות בגטו מהמדריכים?

- מה אפשר ללמוד מכך שעולם המבוגרים בגטו היה על סף קריסה ואילו בבתי הילדים צמח עולם חדש של חברות, של יצירה ושל נתינה על אף סכנות הרעב והמוות בגטו?

לאחר שסיימו הקבוצות לדון בעדויות, תציג כל קבוצה בקצרה לפני הכיתה את מסקנותיה על המדריכים בגטו טרזין ועל המקום שתפסו בחיי הילדים במעונות.

כל המבוגרים שעבדו בבתי הילדים – החל במנהלי הבתים, עובדי השירותים והתחזוקה וכלה במדריכים הצמודים – הבינו את האחריות הכבדה שהוטלה על כתפיהם. המשימה המרכזית שהעמידו לנגד עיניהם הייתה שמירה על דמותם האנושית ועל התנהגותם המוסרית של הילדים בתנאי הרעב והצפיפות. קושי אחר שהלך והחמיר ככל שמספר הילדים גדל ועמו הצפיפות במעונות היה חוסר המעש, ולכן היה צורך למצוא דרך להעסיק את הילדים במשך היום. עבודת המדריכים הייתה קשה במיוחד בחודשים הראשונים, והעובדה ששהו במחיצת הילדים ללא הרף לא הקנתה להם שום יתרון, לא במזון ולא בתנאי דיור. המצוקה החברתית של הילדים, שהקשר שלהם עם משפחתם התערער, נגעה ללבם, והם ניסו להעניק להם תחושת בית במלוא מובן המילה.

בשעות הערב המוקדמות, לאחר הפעילות החברתית, ניתן לילדים זמן חופשי, אז ביקרו הילדים את בני משפחתם. בעיני רוב הילדים היה הביקור חשוב, אך במקרים רבים גם קשה כי כאמור, מבוגרים רבים, ובהם הורי הילדים, חיו בתנאי צפיפות וזוהמה, והעיקר – הם לא יכלו להעניק לילדיהם כל מה שהורים היו רוצים להעניק. ובכל זאת לא ויתרו הילדים על ביקורים אלו.

התחזקות הקשר הרגשי בין הילדים למדריכיהם ובינם לבין עצמם הקשתה על הפרידות החוזרות ונשנות מחברים וממדריכים שהיו נשלחים בטרנספורטים למזרח. לאחר ההתנתקות הכפויה מן המשפחה היה הניתוק הזה קשה ומכאיב יותר, שכן המשפחות של רוב הילדים נמצאו במרחק של כמה רחובות, ואילו בני המשפחה החלופית נשלחו למקום לא ידוע ולזמן לא מוגבל.

למורה

כל המסגרות האחרות שהתקיימו בגטו - גני ילדים, בתי ספר, פעילות חברתית ספורטיבית ואירועי תרבות אמנותיים – התקיימו גם בעבר, בחיים שלפני הגטו, אולם עד ההגעה לטרזינישטט היה התא המשפחתי מסגרת ההשתייכות החשובה ביותר. היחסים בתוך המשפחה התחזקו גם בתקופת הכיבוש, ותחושת האחריות ההדדית גברה. איש מההורים או מהילדים לא היה מוכן לפרידה ממושכת ולפירוק המשפחה, כפי שאכן קרה מיד עם הגיעם לגטו. לכן על התלמידים להבין את התפקיד החשוב שמילא בית הילדים ואת היותו **תא משפחתי חלופי**.

שאלת סיכום לכיתה

- בגטו טרזין נוצרה מציאות ייחודית שבה מדריכים צעירים לקחו אחריות על גורלם ועל חינכם של צעירים מהם. איזה משמעות יש בעיניכם לעובדה זו? מה אפשר ללמוד ממנה?

למורה

חשוב להדגיש לפני התלמידים כי דמות חלופית בוגרת יכולה למלא חסך מסוים. לעתים היא מנחמת ונותנת תקווה, אבל לעולם לא תהיה הדמות החסרה. לפעמים דווקא היא שמבליטה ומעצימה את הכאב על החסר. עוד יש לציין שלא כל הילדים בטרזין התגוררו בבתי הילדים. היו ילדים שהעדיפו להישאר עם הוריהם, והיו הורים שהעדיפו שלא להיפרד מילדיהם.

סיכום

תנאי החיים בגטו טרזיינשטט יצרו מצבים חדשים וקשים לתושביו: הגטו שלל את חופש התנועה וניתק את הקשר עם העולם החיצון, ותנאי המגורים בו דנו את התושבים לחיים בצפיפות מתמדת. אך שלא כמו בגטאות אחרים שהוקמו במזרח אירופה שגם בהם היו צפיפות קשה ותנאי תברואה ירודים, התא המשפחתי בטרזיינשטט פורק. ילדי הגטו לא רק סבלו מצפיפות ומרעב אלא גם איבדו את הפינה המשפחתית. על כך נוספה החרדה התמידית מפני הטרנספורטים מזרחה אל מקום לא נודע. בגטו טרזיינשטט הלכה המשפחה היהודית המגובשת והתפרקה מערכיה הבסיסיים. התקנה שהפרידה בין גברים לבין נשים במגורים וההפרדה בין הילדים לבין הוריהם הפכו את ההורים לחסרי אונים בכל הנוגע לדאגה היום-יומית לילדיהם. תחושה זו גרמה להורים רבים לחוש בושה מפני ילדיהם, וילדים - צער ותסכול למראה הוריהם הסובלים. כמו כן אווירת הגטו השפיעה על ערכי המוסר של המבוגרים וביתר שאת על ערכי המוסר של הצעירים יותר. לילדים לא היו מנגנוני הגנה מפותחים דיים להתמודדות עם מצבי מצוקה; זהותם המוסרית טרם עוצבה, ולנגד עיניהם עמד רק הרצון לשרוד. מערכת החינוך שהוקמה בגטו שמה לה למטרה למנוע את כל הקשיים האלה. בית הילדים ומערכת החיים בו היו המסגרת שבעיני ראשי החינוך הייתה המתאימה ביותר למשימה זו. ראשי הגטו הבינו שרק הפרדה של הילדים מהוריהם, ממציאות החיים הקשה ומן התופעות השליליות המתלוות אליה תציל אותם מההשפעה הרעה העלולה לעצב את זהותם בעתיד. המדריכים שעסקו בחינוך ובשמירה על הילדים עשו זאת מתוך תחושת שליחות ודאגה לעתיד הנוער.

לפנות ערב עם שמש

עם שמש לפנות ערב מול תכלת השמים
מתחת לנופו של הערמון הנהדר
אני יושב: עפר על העיניים
כתמול-שלשום וכמו היום, וכמו מחר.
הוי מה יפה פריחת עצים שמעלינו,
גם זקנתם יפה, נפלא כוחם
ואין אני יודע אם מותר עדיין
לחמוד יפים, לראות – להריחם
בפז השמש מרוקם האופק
וכל גופי נמשך לזיו שחקים,
דומני כי על פני נח שחוק התכלת,
אך בקרבי שמים זועקים.
והבלבול בכל, הכל עולה-פורח,
ומבקש לעוף ולא ידע איכה.
על כן ארצה חיות – להיות כעץ שמח
לצחוק כערב זה מול עמק הבכא.

א' קובנר (עורך), **אין פרפרים פה – ציורים ושירים של ילדי גטו טרזינשטט**, בית עדות וספרית הפועלים,
1966

משיר זה שכתב אחד מילדי טרזין בשנת 1944, עולה שאותה מסגרת של "חיים כאילו" שניסו ליצור למען
הילדים לא מנעה מהם להיחשף לסבל ולייסורים שהיו מנת חלקה של אוכלוסיית הגטו. גם הילדים שנראו
שמחים ומאושרים ביטאו עצב וכאב ואפילו ייאוש והשלמה.
ובכל זאת יש בשיר מסר אופטימי המעיד על הרצון לחיות על אף המגורים בכפיפה אחת עם אימת המוות.
בזכות בתי הילדים והשקעתם המסורה של המדריכים בהם יכלו הילדים, על אף הקושי, לחלום על ימים
טובים יותר.